

T.G. MASARYK A ZEMĚDĚLSTVÍ

Cílem tohoto příspěvku je stručně upozornit na vztah T.G. Masaryka k zemědělství a na příkladech doložit, že i k tomuto důležitému odvětví národního hospodářství měl kladný poměr a dovedl ocenit jeho důležitost. Masaryk vědecky vyjádřil svůj názor na význam zemědělství a zemědělců především ve studii *Člověk a příroda* (*Studie Člověk a příroda* [Příspěvky k sociologické mesologii] vyšla v Květech, Praha 1890, roč. XII, kniha XXIV, s. 95-106, 230-241, 353-365, 442-452, 588-610, kniha XXV, s. 69-77, 324-330, 490-496, 620-628, 734-738). I v jiných svých dílech, zvláště v České otázce se obracel k venkovskému lidu, protože v něm viděl zdravé jádro národa a vážil si jeho mravní čistoty.

V uvedené studii zaujal Masaryk k zemědělství zcela jasné a kladné stanovisko. Především zkoumal vliv podnebí a půdy na člověka a dovozoval, že tyto přírodní činitele mají značný vliv na filozofii, charakter a pracovní výkon člověka, ovšem jenom vliv relativní. „Ne podnebí samo, ale práce tuží tělo a vychovává člověka“ (s. 230). Zato pravidelnosti ročních období přisuzoval nemalý význam. „Pravidelnost časů vychovává ku pravidelnosti práce, činí nás, abychom tak řekli, metodičtějšími“ (s. 355). O půdě se domníval, že působí na člověka stejně jako na zvířata a květiny, a to svým složením a tvarem povrchu. Půda je lidským působištěm a dějiny lidské práce jsou podle autora předurčeny jakostí a složením půdy, neboť příroda svým geologickým a mineralogickým uspořádáním je vlastně zdrojem bohatství a bezprostředním pomocníkem člověka. Z toho pak vyvodil, že složení půdy určuje formu lidského bydliště a komunikací.

Podle Masaryka se vliv půdy a přírody projevuje i ve vědě a umění. Velmi podrobně rozebíral vliv hor, rovin, stepí, pouště a vod na povahu a charakter člověka. O horách tvrdil, že hospodářsky méně úrodné kraje si musel člověk dobývat usilovnou prací. Ale tam, kde horské kraje jsou hospodářsky naprosto nepříznivé, jejich obyvatelé pravidelně odcházeli za obživou. Podle Masaryka je horal energický a vytrvalý v práci a obraně, nikoli však ve výboji. V horách se také více pěstuje a udržuje selská tradice a náboženství a je v nich větší svoboda, demokracie a volnost. Naproti tomu v nížinách se společenský život rozvíjí nejvíce a nejúplněji, hlavně ve větších městech. Touto skutečností vysvětloval převahu obyvatel rovin, zejména po stránce hospodářské a politické. Masaryk zdůrazňoval tuto převahu pravidelností a stálostí zemědělské práce: „Zemědělec pracuje pravidelně a stále, stává se pořádným vytrvalým, houževnatým a trpělivým. Zemědělec miluje půdu, živící jeho a jeho rodinu a nerad opouští rodnou hroudu, k níž přivykl, protože ji v potu tváře obdělával“ (tamtéž, s. 450). Domníval se, že pravidelnost a stejnosměrnost práce činí zemědělce konzervativním, na jiném místě usuzoval, že díky této vlastnosti si náš venkovan zachoval svoji řeč a národnost. Masaryk také konstatoval, že duševní práce a osvěta se nerozvíjejí tam, kde není postaráno o chléb, a proto pokládal evropské zemědělství za nejvyspělejší na světě, za základ vyrovnané evropské kultury.

Rovněž pokud jde o osídlování venkova, nacházíme ve studii *Člověk a příroda* mnoho zajímavých poznatků. Její autor na příkladech dokládá, že o osídlení venkova a o slohu selského domu především rozhodovaly hospodářská účelnost, sociální a politické poměry, jakož i další důvody. Patřičnou pozornost věnoval i městům, zabýval se otázkou zvyšování jejich obyvatel a říkal, že ve městech přibývalo obyvatelstva nikoliv jenom přirozenou populací, ale i přílivem z venkova, odkud proudily do měst zdravé síly. Masaryk o tomto důležitém sociálním jevu a zároveň sociologickém problému prohlásil, že vylidňování venkova je ve svých důsledcích pro nynější společenskou organizaci právě tak nebezpečné jako jeho poměškování. Dále se domníval, že úkolem státu je vhodnou decentralizací státní správy vyrovnávat tento nepoměr mezi městy a vesnicemi (tamtéž s. 327-330).

T. G. Masaryk na základě vlastních zážitků z venkovského prostředí, z něhož vyšel, i na základě studia zastával názor, že selská tradice se bohatě rozvinula v životní moudrosti, hospodářské a kulturní

tvořivosti českého národa. Lze říci, že z tohoto prostředí si zachoval dobrý vztah k praktickému jednání, ale zvláště zdravý selský rozum selského člověka, který mu byl často východiskem nejen ze skepse, ale i vodítkem k rozhodnutí a činu. Tím, že se snažil cítit potřeby a tužby prostého lidu, přiblížil se k venkovskému lidu, který si jej vážil a uznával jej jako prvního muže ve státě. V této souvislosti třeba připomenout i některé vlastnosti prezidenta Masaryka, a to pracovitost, píli a vytrvalost, tedy vlastnosti typické pro úspěšného zemědělce. Kromě toho si náš první prezident nepotrpěl na projevy kultu a ve svém soukromém životě byl příkladně skromný.

Se zemědělstvím souvisí i krásný jezdecký sport, který Masaryk pěstoval. Na koni začal jezdit v pětadesáti letech, bylo to ve Švýcarsku a stalo se tak na radu lékařů. Později když byl prezidentem, pokud měl možnost absolvovat ranní projížďku, jezdil denně. Zamiloval si jezdecký sport tak, že mu zůstal věrný téměř dvacet let svého života, a to až do roku 1937, kdy o vojenské přehlídce v Praze seděl na koni naposled (J a n d í k S.: T. G. Masaryk v Lánech. Praha 1947, s. 44-45).

Zajímavý byl Masarykův vztah k agrární straně, respektive jeho spolupráce s některými představiteli této největší předválečné politické strany, a proto se pokusím odpovědět na některé tyto otázky. Ovšem nejdříve je nutno uvést na pravou míru jednu nepřesnost, spočívající v domněnce, že Masaryk byl sociální demokrat. Masaryk nikdy nebyl organizován v sociální demokracii, ale politicky mu byla nejbližší a choval k ní úzký důvěrný vztah (S o u k u p F.: T. G. Masaryk jako politický průkopník, sociální reformátor a president. Praha 1930).

T.G. Masaryk se seznamoval se silicím agrárním hnutím již od začátku 20. století v rámci stupňujícího se politického života v českých zemích. Do volebního boje zasahoval mnohdy jako vůdce realistů. Tak například v roce 1907 probíhaly doplňující volby do zemského sněmu ve volební oblasti Žamberk a začínající agrární politik A. Švehla se zde zúčastnil volební agitace. Volbu vyhrál agrární kandidát proti kandidátovi z tábora realistů, za nímž stál profesor Masaryk (F r a n k e n b e r g e r a K u b í č e k : Antonín Švehla v dějinách československé strany agrární. Praha 1931, s. 161). Masaryk také občas před první světovou válkou spolupracoval s agrárníky ve vídeňské říšské radě, hlavně v otázkách hospodářských, a jednou dokonce uvažoval o trvalé spolupráci s agrárním klubem. (tamtéž, s. 182).

Zemědělskou politiku mohl T.G. Masaryk pozorně sledovat po svém nástupu do funkce prezidenta republiky a také do ní několikrát zasáhl. V počátcích pozemkové reformy měl prezident vážné obavy, jak bude zajištěno zásobování obyvatelstva. Při novoroční audienci v roce 1922 prohlásil k představitelům sněmovny, vlády i k zástupcům diplomatického sboru, že velkostatky zvýšily produktivitu a že má určité pochybnosti o správnosti provádění pozemkové reformy: „Nepochybuji, že by jistý počet velkostatků měl být zachován. Parcelace velkostatků šmahem neodpovídá našim potřebám" (publikace Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, Praha 1928, s. 181). Po tomto projevu zasedal výkonný výbor agrární strany a žádal, aby pozemková reforma pokračovala podle platných zákonů a ve shodě s požadavky a potřebami širokých vrstev zemědělců. Začátkem ledna 1922 navštívil předseda agrární strany A. Švehla prezidenta republiky v Lánech a výsledkem jeho návštěvy byla audience delegátů Ústřední domoviny domkářů a malorolníků na Hradě dne 13. ledna. Tehdy měl prezident nový projev o pozemkové reformě, v němž mimo jiné zdůraznil, že její provedení je velkým národním požadavkem. Uznal, že by měl co největší počet lidí najít na půdě slušnou obživu, a schválil, aby z velkostatků byly zřízeny malé příděly půdy. Znovu promluvil prezident o významu reformy k předsednictvu sněmoven a k vládě dne 28. října 1927 takto „Pozemková reforma vedle převratu státního je největším činem republiky, je dovršením a vlastním uskutečněním převratu. Naše pozemková reforma je vskutku největší sociální reformou nové doby vůbec, jí provádí se konsolidace republiky do značné míry a tím naše republika prokázala centrální Evropě a Evropě vůbec velkou službu" (tamtéž, s. 202).

Prezidentská funkce předurčovala T.G. Masaryka k nadstranickosti, ale na druhé straně mu dovoľovala zasahovat do vnitropolitického vývoje. Činil tak poměrně rozsáhle a ze začátku i dost často. Především se snažil nedovolit politickým stranám neomezeně vládnout. Byl stoupencem vládních kabinetů složených z politiků, ale i z odborníků. Toto složení mohl ovlivňovat jen částečně,

a tak působil alespoň na osoby. Tak se zrodila intimní a plodná spolupráce s vůdcem agrární strany Antonínem Švehlou.

Masaryk s velkým uznáním hodnotil Švehlovu politickou aktivitu a schopnost při sestavení vládních kabinetů, zvláště pokud šlo o první Švehlovu vládu z října 1922, jež byla vládou všennárodní koalice a dále jeho třetí vládou, kdy Švehlovým úsilím bylo dosaženo toho, že německé aktivistické strany, včetně německých agrárníků, vstoupily do vlády. Tak byla zahájena nová kapitola v soužití obou národů - Čechů a Němců - v našem státě. Tuto skutečnost prezident velmi ocenil, neboť účast Němců ve vládě byla v zahraničí pokládána za další konsolidaci demokratických poměrů v naší republice. T. G. Masaryk přiznal Švehlovi prvořadý podíl na budování a zajišťování státu, když prohlásil: „Památka na mnohaletou spolupráci se Švehlou je mi milá a drahá. Našel jsem v něm při budování nové republiky a demokracie spolutvůrce loajálního a dovedného. Náš stát je šťasten, že mu osud v pravý čas dal spolupracovníka a státníka jako byl Švehla" (D o s t á l V.: Antonín Švehla. New York 1989, s. 159). Politici Masaryk a Švehla byli osobnosti rozdílného charakteru, ale našli porozumění při společném díle, tj. při budování nového státu a zajištění jeho demokratického zřízení.

Z dalších agrárních politiků upřímně spolupracovali s Masarykem zvláště B. Bradáč a J. Malypetr, ale nikdo se již netěšil takové přízni jako A. Švehla. Naproti tomu panoval napjatý poměr mezi pravicovým politikem agrární strany K. Práškem a „Masarykovým hradním táborem", kterému tento politik vyčítal levicové a socialistické postoje (U h l í ř D.: Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou. Sborník historický, 18, Praha 1971).

Na závěr chci upozornit na vzájemné vztahy, sice krátkodobé, ale oboustranně podnětné, mezi T. G. Masarykem a Československou akademií zemědělskou (ČSAZ).

Z ustavujícího valného shromáždění nově vzniklé ČAZ, konaného 28. prosince 1924, byl zaslán prezidentu republiky do Lán telegram tohoto znění: „Ustavující valné shromáždění ČAZ pozdravuje Vás jako osvoboditele národa a vynikajícího pracovníka vědeckého. Jako tvůrce naší státní samostatnosti umožnil jste největší rozvoj kulturních a vědeckých sil našeho národa a tím i jeho snah, jež ve svobodné republice bude sledovati právě založená ČAZ" (Věstník Československé akademie zemědělské, roč. 2, Praha 1926, s. 594).

Masaryk se brzy seznámil s pracovním programem nově vzniklé instituce, od začátku projevoval o ni zájem a věnoval jí svou důvěru. V lednu 1925 byli zástupci předsednictva ČAZ prof. dr. J. Stoklasa a dr. M. Hodža pozváni na Hradčany. Prezident byl již podrobně informován o průběhu ustavujícího valného shromáždění, o zamýšlené činnosti akademie, zvláště byl potěšen tím, že založená instituce nechce pěstovat vědu pro vědu, ale pro zemědělskou praxi. Vědecké poznatky a pokrokové metody by měly pomoci akademie pronikat na venkov a sloužit jeho celkovému povznesení. Prezident se hlavně zajímal o sociologické zaměření ČAZ a o mezinárodní spolupráci agrárních akademiků.

T. G. Masaryk také navštívil 3. července 1926 ČAZ, která tehdy měla sídlo v Domě zemědělské osvěty v Praze na Vinohradech (dnes budova ÚVTIZ, Slezská 7, Praha 2). Seznámil se s jejím zařízením a zúčastnil se jejího pracovního zasedání. Jak první audience vedení akademie u prezidenta republiky, tak i jeho návštěva této instituce byly významnými událostmi pro odborné zemědělské pracovníky. Prof. dr. J. Stoklasa předložil ústřednímu výboru ČAZ návrh, aby při příležitosti 80. narozenin byl T. G. Masaryk na výročním valném shromáždění zvolen jejím čestným členem. Tento návrh byl jednomyslně schválen v březnu 1930. Předsedající tuto volbu odůvodnil Masarykovými vědeckými zásluhami, a to především v sociologii, v níž věnoval pozornost i vybraným problémům zemědělství. Již předtím doporučili někteří členové akademie jejímu ústřednímu výboru založení tzv. Masarykova fondu k podpoře vědeckého studia sociologie venkova jako projev úcty k jeho 80. narozeninám, což bylo s potěšením přijato. Druhá audience u prezidenta se konala 5. prosince 1930 při příležitosti předání diplomu čestného členství ČAZ. Masaryk tehdy ocenil dosažené výsledky akademie, která si mimo jiné již získala uznání i v zahraničí, a prohlásil: „Myslím, že naše zemědělství by se již bez ČAZ neobešlo" (Věstník Československé akademie zemědělské, roč. 13, Praha 1937, č. 9, s. 589). Byla to bohužel poslední oficiální návštěva předsednictva ČAZ u hlavy státu. Masaryk

poznal hned od začátku v této vědecké instituci významného činitele pokroku a průkopníka nových myšlenek nejen v zemědělské praxi, ale také ve výchově venkova.

T.G. Masaryk měl kladný vztah k zemědělství, uznával jeho význam a snažil se mu porozumět. Přes svoji vysokou kulturu a světovou orientaci si zachoval zdravý selský rozum, který mu často pomáhal řešit složité problémy vědecké, politické i státnické. Jeho bohatý odkaz má co říci i dnešním zemědělcům, a proto se soustředíme na jeho myšlenkové dědictví. Věcně, kriticky jej zhodnotíme, historické z něj oddělíme a to druhé, aktuální, si aktivně osvojíme.

JUDr. PhDr. Antonín K u b a č á k , CSc., Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha

MOBILITA PRACOVNÍCH SIL A TRH PRÁCE NA AMERICKÉM VENKOVĚ

Sociologické a sociálně ekonomické otázky pracovních sil v zemědělství a na venkově, analýzy trhu práce i profesní a územní mobilita zůstávají stále tradičními tématy sociologických a ekonomických časopisů v zahraničí. Většinou jsou tato témata pojímána širěji, zahrnují nejen zemědělství, ale celé oblasti a venkov jako určitý územní prostor. Je tomu tak i v případě renomovaných amerických časopisů *Rural Sociology* a *American Journal of Agricultural Economics*.

Potřeba pracovních sil v americkém zemědělství se v posledních dekadách dramaticky snížila - z více než 9 mil. v roce 1940 zhruba na 3 mil. v roce 1985 - a dále se snižuje. K největším změnám došlo mezi rokem 1942 (8,6 mil.) a rokem 1955 (6,4 mil.). Pracovní síla v zemědělství USA byla vysoce mobilní, vykazovala vysokou pružnost roční změny a napojení na celkový ekonomický růst, na růst nezemědělských pracovních příležitostí a další rozvojové faktory venkovských a městských oblastí. Rozhodujícím způsobem tu působila technologická změna, znamenající radikální úsporu živé práce a růst produktivity (B a r k l e y 1990).

Trh pracovní síly v americkém zemědělství a na americkém venkově, pozorovaný v těchto souvislostech, má své vlastní zákony, zná cenu pracovní síly, jejích kvalitativních a dalších znaků, plně tu působí nabídka pracovní síly, a zejména poptávka po této síle. Uplatňuje se tu dále celá řada vnitřních, z hlediska území lokálních vlivů, navazujících na vlivy širší, vnější, související až s globální zemědělskou politikou. Všechny tyto vlivy potom ve svém výsledném účinku utvářejí pohyb pracovní síly, chápaný jako sociální, ekonomická a územní „hybnost“ pracovních sil (K a l e 1986).

Autoři se snaží na základě teoretických východisek, různých přístupů a většinou empirických výzkumů vyjádřit, definovat a případně i kvantifikovat některé „determinanty“, určující na různé úrovni významnosti zmíněnou „hybnost“. Výsledky takových výzkumů v poslední době zdůrazňují značný vliv zejména vnějších makroekonomických podmínek. Je to především zemědělská politika na úrovni státu či regionu, která se objevuje jako jedna z důležitých determinantů změn zaměstnanosti a mobility pracovní síly.

Vývoj ve venkovských oblastech neprobíhá jen jakýmsi samovolným způsobem. Je regulován, intervenován právě zemědělskou politikou, a to v dosti značné míře. Právě v těchto souvislostech se sleduje chování pracovních sil a odezva na různé cenové subvence a garance, výrobní kvóty, náhrady za vyřazování půdy z výrobního procesu, na opatření ke zvýšení důchodů ze zemědělské činnosti atd. I když důsledky zemědělské politiky jako determinanty je většinou obtížné přesněji kvantifikovat, lze přece jen učinit několik obecnějších závěrů.

Tak např. pracovní síla v zemědělství reaguje na širší ekonomické a sociální podmínky (subvence, garance atd.), očekávané především v krátkodobé perspektivě. Migrační a další pohyby pracovní síly jsou odezvou na kolísání cen zdrojů v zemědělství, zejména na růst či pokles cen zemědělské půdy (kdy vyšší ceny zpravidla migraci stabilizují). Jako determinanta s vysoce významným účinkem byla kvantifikována technologická změna zaměřená na úsporu živé práce a na růst produktivity, která uvolnila značné počty pracovníků ze zemědělství. Jejím důsledkem byl